

AZ INFLÁCIÓ OKAI MAGYARORSZÁGON

DR. ÉKES ILDIKÓ

Az 1980-as évektől állandó közgazdasági vitatéma, hogy mi okozza Magyarországon az inflációt. A nemzetközi szakirodalomból tudható, hogy az inflációt, annak növekedését számos tényező kiválthatja: a nagyobb vásárlóerő-kiáramlás, az áruhiány, a kamatlábak emelése, a rossz hitelezési politika, az exportösztönzési szándékú valutaleértékelés éppen úgy, mint az adók növekedése, az állam túlköltekezése, eladósodása, a bankóprés beindítása. Az infláció mérésére többféle mutatót is alkalmaznak. Jelen tanulmányban az infláció jelzőszámaként a fogyasztói árszínvonal emelkedését, a fogyasztói árindex változását használom. Bár az elmúlt közel két évtized gazdaságpolitikai gyakorlatában a felsorolt elemek mindegyike megjelent, mégis makacsul tartja magát az az érv, hogy a hazai infláció fő oka a túlzott bérfolyamlás, azaz a túlfogyasztás. Az időközbeni jelentős változások miatt nem kívánok foglalkozni az 1980-as évek folyamataival, a probléma megközelítését csak az 1990-es évekre vonatkozó adatok alapján végzem el.

A bérek és az infláció

Az 1990-es évek ár- és bérfolyamatait vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy – 1994-et leszámítva – a fogyasztói árak éves átlagos növekedése minden évben meghaladta a bérek növekedési ütemét.

1. tábla

Megnevezés	<i>A fogyasztói árak és a nettó bérek változásai</i>					
	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.
	évben (Index: előző év = 100,0)					
Fogyasztói árak	135,0	123,0	122,5	118,8	128,2	123,6
Nettó bérek	125,5	121,3	117,7	127,3	112,6	117,4

Forrás. Magyar statisztikai évkönyv, 1996. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1997. 82. és 315. old.

A tábla adatainak értelmezéséhez egy módszertani megjegyzés is kívánkozik.

A magyar statisztika – eltérően más, nálunk jobb anyagi körülmények között lévő országoktól – az átlagbér számításánál a felsőszintű vezetők béreit és juttatásait is figyelembe veszi. A legtöbb fejlett országban nem

számítanak országos átlagbért, hanem szakmákra, illetve munkásokra, valamint értelmiségi dolgozókra számítások átlagokat. Az ún. fehérgalléros bérek számításakor a menedzseri fizetéseket azért hagyják ki, mert a magasabb vállalati beosztásokban dolgozók keresetei torzítanak az átlagot. Az 1980-as évek közepéig Magyarországon a vezetők különféle nem fizetett szolgáltatások, juttatások formájában kapták meg a vezetéssel járó felelősségért, a kvalifikáltabb munkáért járó, magasabb életszínvonalat biztosító ún. jövedelem-kiegészítést. Ezért akkoriban nem okozott túl nagy torzítást az átlagban a vezetői bérek beszámítása. Ennek ellenére az 1980-as években még voltak olyan közzétett statisztikák, amelyek a különböző vezetési szintekre besorolt személyek béreire kimutatták. Ezek nem voltak sokkal magasabbak, mint az átlagok, nem pusztán az említett nem pénzbeni kiegészítések, valamint a korábbi nivellációs jellegű bérpolitika miatt, hanem azért sem, mert az egyes kategóriákon belüli besorolás széles skálán mozgott. A vezetők közé kerültek a művezetők, csoportvezetők stb., akik valójában csak jobb szakmunkás vagy szakalkalmazotti bért kaptak. Az emiatt is nyomott átlagokat tovább húzták le a közalkalmazotti (egészségügyi, oktatási, könyvtári, múzeumi stb.) vezetői bérek. A szolgáltatásban – egyfajta félreértelmezett felfogás jegyében – a szándékosan alacsonyan tartott bérek, alacsony vezetői bért is jelentettek még a magasabb vezetői státusokban is. Az 1980-as években a kórházvezető főorvosi fizetés általában nem érte el egy minisztériumi vagy nagyvállalati osztályvezető bérét, akiknek ráadásul a prémiumaik, jutalmaik is nagyobbak voltak. A magasabb beosztású orvosok kiegészítő jövedelmei pedig akkor sem jelentek meg a statisztikákban.

Az 1980-as évek vége felé a vezetői béreknek ez a nagyon sok torzító elemet tartalmazó statisztikája is megszűnt, pedig éppen akkor kezdtek az igazi jövedelmi különbségek kialakulni a szervezeteken belül és az ország egészét tekintve is. A különbségek egyrészt arra voltak visszavezethetők, hogy a korábbi ingyenes vagy nagyon kedvezményes vezetői juttatások egy része pénzfórmát öltött. Másrészt a makrogazdasági feltételek nagyarányú változása erőteljesen befolyásolta az ágazatok, vállalatok (például a banki szféra és a bányászat) jövedelmi pozícióit, ezáltal a vezetői béreket is. A statisztikai számbavételt viszont ezzel egy időben számos tényező megnehezítette: a szervezetek mérete csökkent, felbomlottak a nagy, statisztikai adatközlésre kötelezhető állami szervezetek; a kis szervezetek pedig könnyebben titkolják el jövedelmeiket, illetve bérkifizéseiket. Ebben érdekeltek is. A tb-járulékok kikerülése céljából már évek óta a bérek egy részét költségterítésként fizetik, mégpedig nemcsak a kis szervezetek, hanem a nagyok is. A magánszervezetek gyarapodásával az adatszolgáltatási kötelezettség is megszűnt. Az adatszolgáltatásra képes személyek száma is csökkent.

A magasabb vezetői státusokban immár szokásosnak mondható milliós vezetői prémiumok erősen torzítják a kereseti átlagokat, illetve a bérnövekedést. Ha egy 50 fős szervezetnél – amely ma már a nagyobbak közé tartozik – a három legfelső szintű vezető csupán 1-1 millió forint prémiumot kap (ez jelenleg nem számít kiemelkedően magas összegnek), ez éves szinten az adott gazdasági egységben az átlagkereseteket 60 ezer forinttal emeli meg. A jelenlegi havi 53 200 forintos országos átlagkeresetnél így 10 százalékkal magasabb bérnövekedés mutatható ki. Mivel a vezetők nem csupán prémiumokat, hanem fizetést is kapnak, amelyek úgyszintén magasabbak és emelésük is nagyobb, mint az átlag, csupán egyetlen szervezetnél is jelentősen növelheti az átlagbéreket a vezetői bérek beszámítása, és minél alacsonyabb a szervezetnél dolgozók bére, annál nagyobb az átlagok eltérése a valóságtól. Amint szó volt róla, a szervezetek száma is megnőtt. Ezért az ilyen torzítások nemzetgazdasági szinten összeadódva összességükben jelentősek lehetnek. Számításaim szerint az 1996-os átlagkeresetek 4 százalékkal lettek volna alacsonyabbak, ha a legfelső vezetők bérét a számításokban nem veszik figyelembe.

Az 1. tábla adatai szerint az egyes években minimum kettő, de akár 16 százalékpontos különbség is volt az árindex és a nettó bérek emelkedésének mértéke között. Ez a tendencia annak ellenére fennmaradt, hogy a lakossági fogyasztás 1990 és 1996 között összehasonlítható áron csaknem 15 százalékkal, a kiskereskedelmi forgalom pedig 26 százalékkal esett vissza. Tehát a lakossági kereslet növekedése nem emelhette az árakat. Ez a megállapítás annak ellenére igaz, hogy számolni kell a rejtett gazdaságból, a feketepiacokról, illetve a lakosság egymás közötti áruértékesítéséből, áru- és a szolgáltatások cseréjéből származó fogyasztással is. Ezek ugyanis már az 1960-as, 1970-es években is léteztek. Nem vitatható, hogy az utóbbi években mértékük nőtt. (1992-ben felmérésem [2] szerint az 1980-as évek közepe óta a szürke- és feketepiacok forgalma körülbelül 6-7-szeresére, 4,5 milliárdról 25-30 milliárd forintra emelkedett.) A növekedés oka azonban éppen az volt, hogy ezeken a másodlagos piacokon beszerezhető áruk, szolgáltatások ol-

csöbbsak, és az árak is kisebb mértékben emelkednek itt, mint a legális áruforgalomban. Természetesen sokszor a minőség is silányabb. A kérdés szempontjából azonban az a lényeges, hogy a legális piacokon annak ellenére emelkedtek folyamatosan a fogyasztói árak, hogy a kereslet visszaesett, jóllehet klasszikus közgazdasági tétel szerint, a csökkenő kereslet az árak csökkenését vonja maga után.

A bérinfláció kiemelt fontossága ellen szól az is, hogy a lakossági jövedelmeken belül a bérek részesedése folyamatosan csökken. Az 1980-as évek végén még a lakossági jövedelmeknek több mint felét jelenleg már alig több mint 40 százalékát teszik ki a bérek. A bér a lakossági vásárlóerőnek egyre kevésbé meghatározó eleme. Az is említést érdemel, hogy 1995-ben a reálbérek jelentős (12,2 százalékos) csökkenése, a GDP növekedése közben játszódott le. (1994-ben 2,9 százalékkal, 1995-ben pedig 1,5 százalékkal emelkedett). Igaz, hogy 1991 és 1995 között a GDP volumene mindössze csak 0,5 százalékkal emelkedett, ám eközben az aktív keresők száma 22 százalékkal csökkent. Tehát miközben a GDP egy főre számított nominális értéke 2,2-szeresére, azaz 120 százalékkal, addig a bértömeg nettó nominális értéke csupán 50 százalékkal emelkedett.

A problémát a termelési költségek oldaláról is közelíthetjük. A nagy szervezetek éves beszámolójelentésein alapuló KSH-kimutatások szerint nemzetgazdasági szinten a bérés egyéb személyi jellegű kifizetések aránya a termelési költségeken belül 19 százalék. Ehhez még hozzá kell számítani a társadalombiztosítási járulékot mint az élömunka járulékos költségét, ami nemzetgazdasági szinten 7,4 százalék. A kettő együtt 26,4 százalékot tesz ki, azaz alig többet, mint a teljes termelési költség egynegyedét. Így egyszázalékos bérnövekedés 0,26 százalékos költségnövekedést idéz elő összgazdasági szinten.

Az országos szinthez képest a bérköltségek aránya ágazatonként eltérő. A feldolgozóiparban a tb-járuulékkal együtt nem éri el a 20 százalékot, pedig itt dolgozik a foglalkoztatottnak csaknem egynegyede. Az ágazati bérköltségekben mutatkozó különbségek bemutatása előtt szólni kell arról is, hogy az anyagok és anyagi jellegű szolgáltatások költsége viszont az összes termelési költségen belül 55,5 százalék. Így, ha az anyagok, energiahordozók árai 1 százalékkal emelkednek, akkor azok a termelési költségeket 0,56 százalékkal emelik, szemben a bérköltség 0,26 százalékos hatásával.

Sokan képviselik azt a nézetet, hogy a bér azért az infláció fő oka, mert minden egyéb költség (anyag, energia stb.) növekedésében a bérek korábbi vertikumban bekövetkezett emelése jelenik meg, azaz a gazdaságban előforduló mindenfajta áremelkedést a korábbi béremelések váltották ki. Ha tehát például a vendéglátóipari árak emelkedéséről beszélünk, akkor a bérek inflációgerjesztő hatását nem szabad csupán a pincérek és egyéb vendéglátóipari dolgozók bérenek emelkedésével kapcsolatba hozni. Az elemzésnél figyelembe kell venni az élelmiszeripari dolgozók béremelését, amely a felhasznált élelmiszerek árának emelkedésében, a mezőgazdasági dolgozók béremelését, amely az élelmiszeripari nyersanyagok árának emelkedésében jelentkezik, továbbá a mezőgazdasági termeléshez felhasznált növényvédőszer, szerszámok stb. termelési költségeiben felmerülő béreket, e termékek előállításához szükséges vegyipari, kohászati, bányászati stb. munkák költségeit stb. Ebben a szemléletben nem nagyon van más termelésiköltség-elem (anyag, energia, stb.), mint bér. Ám, ha ez így van, akkor nincs adó, csak a közszféra (államigazgatás, honvédség, rendőrség stb.) bére, továbbá nincs hitelkamat, csak a pénzügy területén dolgozók bére stb. Így viszont nem érdemes közgazdaságtanról beszélni, hiszen csak bértan létezik. Feleslegessé válik a közgazdaságtani kifejezések túlnyomó része.

Statisztikai megközelítésben ez a nézet pedig azért okoz problémát, mert a statisztika bizonyos időegység alatt lezajló folyamatok számszerű közelítésére létrehozott rendszer. Ha statisztikát csinálunk, akkor az adott időszakban a bér bér; az anyag anyag; az adó adó; a kamat kamat és a pénz is csak pénz, nem pedig a bankjegy előállításához, továbbá e munkához szükséges papír, festék stb. előállításához felhasznált munka bére. Annak értéke nem ezen bérek alakulásától függ, hanem például a kormány vagy a jegybank vezetőjének a pénz le- vagy felértékelésére vonatkozó döntésétől. Éppen így, adott időszakban az anyagárok emelésére vonatkozó termelői döntésben sem feltétlenül a szférában dolgozók korábbi béremelése a meghatározó, hanem éppen azok a tényezők (adók, vámpok, támogatások leépítése stb.), amelyek a béreknél nagyobb arányban megnövelhetik a termelési költségeket.

A bérek, illetve az élőköltségek és az infláció összefüggését vizsgálhatjuk úgy, hogy az egyes fogyasztási cikkek árának emelkedését összehasonlítjuk az adott termékeket, szolgáltatásokat létrehozó ágazatokban dolgozók béreinek emelkedésével, illetve megvizsgáljuk, hogy az ágazatban a bérnövekedés miatt milyen mértékű költségnövekedés következett be.

2. tábla

A fogyasztási cikkek árváltozása, az élőköltség* súlya az ágazatban, valamint a foglalkoztatottak bruttó és nettó béreinek változása, 1992–1995

Ágazat, termék	A termelt áruk fogyasztóiár-változása (Index: előző év = 100,0)	Élőköltségek aránya (százalék)	Bruttóbér-	Nettóbér-	
			változás (Index: előző év = 100,0)		
1993-ban					
Élelmiszerek	129,2	}	16,6	127,7	121,8
Italok és dohánytermékek gyártása	118,6				
Textíliák, ruházati; bőr- szőrme-termékek gyártása	116,7	38,0	117,7	114,7	
Gépipar	111,0		125,9	12,6	
Villamosenergia-, gáz-, hő- és víz-szolgáltatás	120,3	20,6	124,7	119,9	
Szálláshely-szolgáltatás és vendég-látás	120,5**	50,8	121,6	117,6	
Szállítás, raktározás, posta- és távközlés	123,7	44,4	123,2	118,5	
Közlekedés	129,8	44,6			
Egyéb közösségi, társadalmi és személyi szolgáltatás	126,2	30,2	123,3	118,9	
1994-ben					
Élelmiszerek	123,4	}	14,6	119,4	114,5
Italok és dohánytermékek gyártása	116,4				
Textíliák, ruházati; bőr- szőrme-termékek gyártása	116,1	35,6	121,2	118,4	
Gépipar	111,8	26,9	120,9	115,6	
Villamosenergia-, gáz-, hő- és víz-szolgáltatás	111,7	23,7	120,8	114,7	

(A tábla folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Termék, ágazat	A termelt árak fogyasztóiár- változása (Index: előző év = 100,0)	Élőmunka- költségek aránya (százalék)	Bruttóbér-	Nettóbér-
			változás (Index: előző év = 100,0)	
Szálláshely-szolgáltatás és vendég- látás	121,7**	46,3	113,2	111,1
Szállítás, raktározás, posta- és táv- közlés	137,0	39,5	120,1	114,6
Közlekedés	126,3	41,7	117,4	112,6
Egyéb közösségi, társadalmi és sze- mélyi szolgáltatás	135,6	30,5	117,1	112,7
1995-ben				
Élelmiszerek	131,1	} 12,9	119,4	114,5
Italok és dohánytermékek gyártása	120,1			
Textiliák, ruházati; bőr- szőrme- termékek gyártása	120,2	36,3	121,2	118,4
Gépipar	124,0	27,5	120,9	115,6
Villamosenergia-, gáz-, hő- és víz- szolgáltatás	150,0	21,8	120,8	114,7
Szálláshely-szolgáltatás és vendég- látás	124,7**	44,4	113,2	111,1
Szállítás, raktározás, posta- és táv- közlés	134,8	37,4	117,4	112,6
Közlekedés	127,5	39,6	117,4	112,6
Egyéb közösségi, társadalmi és sze- mélyi szolgáltatás	125,8	28,4	117,1	112,7

* Élőmunkaköltség a bérköltség, a személyi jellelű egyéb kifizetés és a társadalombiztosítási járulékok együttes összege.

** Üdülési szolgáltatás.

Forrás: Magyar statisztikai évkönyv, 1993. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1994. 59., 91–93. old.; Magyar statisztikai zsebkönyv, 1996. Központi Statisztikai Hivatal. 1997. 159. old.

Látható a 2. tábla adataiból, hogy az árak növekedése minden terméknél jóval meghaladta az adott terméket előállító szektorban, ágazatban dolgozók bruttó béreinek növekedését. A nettó bérek növekedése még a bruttó bérekénél is alacsonyabb volt. A bruttó bérek növekedése a termelési költségeken belüli arányuk alapján 2,5–7,6 százalékos árnövekedést idézett volna elő. Ehhez képest az ágazat által gyártott termékek, adott szolgáltatások fogyasztói árának emelkedése 20 és 50 százalék között mozgott. Külön figyelmet érdemel, hogy két alapvető fogyasztási cikknél a bérek inflációgerjesztő hatása mennyire elmaradt a tényleges árnövekedés mértékétől. Az élelmiszereknél a bérek 31 százalékkal, a bruttó bérek csupán mintegy 19 százalékkal emelkedtek. Az ágazatban a termelési költségeken belül a bérköltség aránya (társadalombiztosítási járulékkal együtt) alig 13 százalék. A 31 százalékos fogyasztóiár-növekedésből így a béremelkedés mindössze 2,5 százalékot magyaráz. A többi 28 százaléknál más oka volt. Hasonló a helyzet az energiaáraknál. 1995-ben a háztartási energia ára 50 százalékkal nőtt. A szektorban dolgozók bruttó bére viszont csak mintegy 21 százalékkal emelkedett. A bérköltség aránya a szektoron belül alacsonyabb az országos átlagnál, a társadalombiztosítási járulékkal együtt sem éri el a 22 százalékot. Így ez a költségnövekedés csupán 4,5 százalékos

áremelkedést idézett elő az 50 százalékkal szemben. A magas élőlétszámú textiliparban és a szolgáltatási szférában csupán a bérnövekedés mindössze 5–8 százalékos inflációt eredményezett volna, szemben a tényleges 20–35 százalékkal.

A vásárlóerő-kiáramlásnak még kisebb volt az árfelhajtó hatása. Amint az a 2. táblából is látható, a nettó bérek növekedése mindenhol elég jelentősen, többnyire mintegy 5 százalékponttal elmaradt a bruttó bérekétől. Így a bérköltségek emelkedésének csak egy része jelenik meg a lakossági vásárlóerő növekedésében, a másik rész a költségvetés bevételeit növeli. A nettó bérnövekedés okozta költségnövelő hatás csak 2 és 5 százalékos között mozgott a vizsgált években az említett ágazatokban. Az élelmiszereknél csak alig 2 százalékos, az energiánál 3,2 százalékos magyaráz a béremelkedés. Mindebből az szűrhető le, hogy a bérek közel sem játszanak olyan központi szerepet a fogyasztói árak, az infláció növekedésében, mint amekkora jelentőséget tulajdonítanak nekik. Ezért más magyarázatot kell keresni az infláció fő okára.

Az infláció béren kívüli okai

A hazai infláció okainak kutatásakor, két fontos körülményt – az állam jövedelemelosztó szerepének fontosságát és az árak liberalizálását – nem szabad figyelmen kívül hagyni.

Az országban megtermelt jövedelem elosztásában az állam szerepe még mindig nagy. A központi költségvetés súlyának csökkenése sok tekintetben látszólagos, ennek megfelelően a jövedelmek átcsoportosításában mind a mai napig meghatározó tényező. Az állami eszközök tárháza jelentős. Annak ellenére, hogy 1993-ban létrejöttek az ún. tb-alapok és az ezeket irányító önkormányzatok, az alapok gazdálkodásába a kormány mindvégig meghatározó módon szól bele. Az utóbbi időszakban az Országos Egészségbiztosítási Pénztár és a Nyugdíjfolyósító Igazgatóság által készített költségvetés már nem is került a parlament elé. A parlamenti vitában csupán a Pénzügyminisztérium által készített változat szerepelt. Ettől eltekintve a kormány egymás után hozott olyan döntéseket, amelyek erőteljesen hatottak az alapokkal való gazdálkodásra. Példaként említem a fogászati kezelésekre fizetendő térítési díjak bevezetését, majd részbeni visszavonását, illetve az 1997-ben bevezetett havi 1800 forintos egészségügyi hozzájárulás előírását és néhány hónappal később ennek visszavonását a mellékfoglalkozású vállalkozóknál.

Az árszabályozás megszűnése, az árak liberalizálása ellenére (a közvetlen kormányzati irányítás csaknem teljesen az energiaárra korlátozódott) a kormánynak számos eszköze maradt az árnövekedés, az infláció befolyásolására. Mindenfajta adórendszerbeli változtatásnak, a különféle illetékek bevezetésének vagy eltörlésének, a Magyar Nemzeti Bank kamat- és árfolyam-politikájának, a támogatási rendszerek változtatásának, a különféle kormányzati kötelezettségek vállalásának stb. hatása megjelenik az árakban.

Amint a bevezetőben írtam, a szakirodalom a béreken kívül sok más inflációs tényezőt ismer, és ezeknek szinte mindegyike jelen volt nálunk az elmúlt években.

Energiaárak

A bérköltségek kapcsán már említettem, hogy az anyag- és energiaköltségeknek az összes termelési költségen belüli aránya közel kétszer akkora, mint a béreké. Ezért az

energiaárak emelkedése miatt szükségszerűen nagyobb árnyomás keletkezik, mint a béremelésnél.

3. tábla

Az energiaárak és a fogyasztói árindex alakulása

Megnevezés	1990.	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.
	évben (Index: előző év = 100,0)					
Energiaárak	127,6	143,2	120,3	111,7	150,0	143,0
Fogyasztói árindex	128,9	123,0	122,5	118,8	128,2	123,6

Forrás. Magyar statisztikai évkönyv, 1996. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1997. 315. old.

Az energiaárak 1994-et leszámítva minden évben nagyobb mértékben emelkedtek, mint az átlagbérek. 1994-ben, amikor a bérek nőttek jobban, az infláció mértéke kisebb volt, mint azokban az években, amikor az energia ára emelkedett jobban. Ez volt az egyetlen év, amikor a fogyasztói árak emelkedése 20 százalék alatt maradt. Tehát a bérekénél nagyobb hatású, közvetlen kapcsolat érzékelhető az energiaárak és a fogyasztói árindex növekedése között. Az energiaár-emelés ugyanis a gazdaságon végiggyűrűzik, a termelés minden szintjén jelentkezik. A béremelések hatása sokkal korlátozottabb.

Az energiaszektor privatizálásakor vállalt kormányzati profitgarancia a következő években is rontani fogja a helyzetet. A kérdésnek azonban nemzetközi összefüggése is van. A globalizáció következtében már jelenleg is az energiakészletek túlzott felhasználásától és az ezzel járó környezetrombolás kedvezőtlen hatásaitól lehet félni [8], éppen az iparszerű termelésbe vont régiók kiterjedése, valamint a termelési vertikumok növekedése miatt. Eközben a bérköltségek leszorítása, az alacsonyabb bérek és szociális kiadások érdekében a tőke hajlandó több szállítást, nagyobb gépi beruházást, tehát több energiafelhasználást vállalni. Világméretben elterjedt az a hiedelem, hogy a bérköltségek leszorítása csökkenti a termelési költségeket. A nyugati világ bérszínvonala lényegesen magasabb, mint a hazai, így ott valószínűleg megállja a helyét ez az érvelés.

4. tábla

A fogyasztói árucsoportonkénti árindex 1996-ban

Árucsoport	Fogyasztói árucsoportí árindex	
	Index: 1990. év = 100,0	a fogyasztói árindex százalékában
Élelmiszer	365,9	95,5
Szeszes ital, dohányáru	314,1	82,1
Ruházkodási cikkek	332,3	86,8
Tartós fogyasztási cikkek	276,1	72,1
Háztartási energia	692,3	180,9
Egyéb cikkek	422,2	110,3
Szolgáltatás	425,2	111,1
<i>Összesen</i>	<i>382,8</i>	<i>100,0</i>

Forrás. Magyar statisztikai zsebkönyv, 1996. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1997. 159. old.

További – statisztikailag is bizonyítható – magyarázatát annak, hogy az utóbbi évtized inflációját Magyarországon sokkal inkább az energiaárak, mint a bérek határozzák meg, a fogyasztói árindexnek és az egyes árucsoportok árindexének összehasonlítása adja. (Lásd a 4. táblát.)

Az energiaárak indexeinek növekedése a vizsgált időszakban csaknem kétszerese volt a fogyasztói árindex növekedésének. *Simon András* [14] szerint a termelői árindexben az energia és a valutaárfolyam súlya nagy, a fogyasztói árindexben kisebb. A fogyasztói árindex szempontjából azonban az ipari termelői ár eléggé meghatározó elem. A valutaleértékelés hatásáról később még szó lesz.

Adók

A személyi jövedelemadó és az általános forgalmi adó bevezetését megelőző vitákban a kormány azt állította, hogy a két új adónem a bevezetés évében magasabb inflációt fog ugyan eredményezni, ám az átállás után az inflációs ráta ismét egyszámjegyűvé válik. Ennek biztosítékeként azt ígérte, hogy az adótáblákat az infláció ütemének megfelelően változtatni fogja. Ezzel szemben, míg 1988-ban a fogyasztói árindex 15,5 százalék volt, azóta az infláció mindenkor meghaladta az 1988. évit. Az árnövekedésnek megfelelő adótábla-korrekció az első években még úgy ahogy megtörtént, ebben az évtizedben azonban már háttérbe szorult. Ráadásul időközben számos kedvezmény (például a gyermekek utáni, az alkalmazotti, a szellemi, a mezőgazdasági tevékenységek után járó stb.) megszűnt, vagy aránya jelentősen mérséklődött.

Az adóelvonás növekedését mutatja, hogy 1990-től a bruttó bérek átlagos emelkedése rendre magasabb volt, mint a nettó béreké. A bérkifizetések mind nagyobb hányada a költségvetés bevételeit növelte.

5. tábla

Az alkalmazásban állók havi átlagkeresetének alakulása

Megnevezés	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.
	évben (Index: előző év = 100,0)					
Bruttó keresetek	130,0	125,1	121,9	124,9	116,8	117,4
Nettó keresetek	125,5	121,3	117,7	127,3	112,6	116,4

Forrás. Magyar statisztikai zsebkönyv, 1996. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1997. 45. old.
Megjegyzés. A teljes munkaidőben foglalkoztatottak adatai.

Az adótörvények változásainak eredményeként 1988 és 1996 között az átlagkeresetre jutó adóteher mintegy megkétszereződött, aránya ez idő alatt 10,3 százalékról 23 százalékra emelkedett.

A másik két adónem, amely az árak növekedésére jelentősen hatott az általános forgalmi adó (ÁFA) és a fogyasztási adó. Az ÁFA-kulcsok emelése, a visszatérítés korlátozása, a 0 kulcsos ÁFA eltörlése következtében a fogyasztáshoz kapcsolt adók aránya a központi költségvetésen belül 29,5 százalékról 40 százalék fölé emelkedett. Ez az adónövekedés – a számítások szerint – az árakban többszörösen jelent meg.

6. tábla

Az alkalmazotti bruttó és nettó átlagkereset és az adóteher

Év	Bruttó	Nettó	Adóteher (százalék)
	havi átlagkereset (forint)		
1988	8 968	7 147	10,3
1989	10571	8 226	12,2
1990	13 446	10 180	14,3
1991	17 934	13 040	16,8
1992	22 294	15 867	17,8
1993	27 173	18 542	19,8
1994	33 289	23 441	18,1
1995	38 900	25 891	20,3
1996	50 480	33 812	23,0

Megjegyzés. Az adóteher számítása a KSH által publikált átlagkeresetnél az adott évben érvényes adótábla szerinti adóteher emelkedést mutatja.

Forrás. Magyar statisztikai évkönyv, 1988. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1989. 52. old.; Magyar statisztikai évkönyv, 1989. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1990. 52. old.; Magyar statisztikai évkönyv, 1990. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1991. 52. old.; Magyar statisztikai évkönyv, 1995. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1996. 75. old.; KSH Tájékoztató. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1996. december. 39. old.

Külön érdemes foglalkozni az üzemanyagok árába beépített fogyasztási adóval. A MOL Rt. közleményei szerint a benzin és a gázolaj tényleges ára jelenleg sem sokkal több, mint 40 forint. Romániai kútjaiknál azért tudják 60 forint körüli áron adni a benzint, mert ott nem rakódik rá akkora ÁFA, út- és fogyasztási adó, mint nálunk. Ezek miatt csak 150 forint körüli árnál válik jövedelmezővé a MOL Rt. gazdálkodása. A százalékos meghatározott adók miatt minden üzemanyagár-emelés a költségvetés bevételeit annak többszörösével emeli. Az üzemanyagok árának emelkedése – az energiaárakhoz hasonlóan – a szállításokon átgyűrűzve az egész gazdaságban gerjeszti az inflációt.

Vámok

Az elmúlt időszakban időről időre felerősödtek azok a hangok, amelyek a belső piac védelmét hangoztatva vámemeléseket, védővámokat követeltek. A vámemeléseknek azonban éppen olyan a hatásuk az árak szempontjából, mint az adóknak. Ezek is többlet-költségként jelennek meg a termelőnél, amit valami módon ki kell gazdálkodnia, tehát emeli az árait. Emellett a belső piac védelmét sem oldja meg. A külföldi beruházók tőkebefektetéseiket kedvezményekhez köthetik. Mivel Magyarországon a tőkebevonást fokozni kívánták a kormányok, ezeket a kedvezményeket általában meg is kapták a külföldi befektetők.

Szólni kell a spekulációs célú tőkebeáramlásról is. A spekulációs célú tőkebeáramlás olyan pénzkínálati többletet teremt, amely antiinflációs politika esetén probléma lehet. [8] A magyar politikusok az elmúlt években kifejezetten büszkék voltak arra, hogy a régió országai közül a külföldi tőkét leginkább Magyarország vonzotta. Kérdés, valóban így van-e. Hiszen a külföldi befektetőknek a kedvezmények miatt – szabad valutavásárlás mellett – a magyar vállalkozóknak már évek óta érdemes és lehetséges volt egy külföldi személy nevének bevonásával látszólagos vegyes vállalatokat létrehozni. A beáram-

lott tőke nagysága miatt azonban nyilvánvaló, hogy nem pusztán ilyen tranzakciókról van szó. Arról azonban aligha van képünk, hogy a külföldi tőke mekkora hányada az ún. karvaly, spekulatív tőke. Minisztersége előtt *Bokros Lajos* elég jelentősnek ítélte ezt az arányt. Az azonban tény, hogy a Magyar Nemzeti Bank adatai szerint a folyó fizetési mérlegben 1994-ben 1403, 1995-ben 1793, 1996-ban 1454 millió dollár hiány keletkezett a tőkebefektetések után kivont jövedelmek miatt. Tehát 1994-ben a GDP-nek mintegy 5, 1995-ben közel 6, 1996-ban ismét mintegy 5 százalékát vonták ki az országból a befektetők. Így, az alacsony szintre visszaesett GDP-ből még évről-évre további elvonások is akadályozzák a gazdasági növekedés, a beruházások és az életszínvonal javulásának beindulását.

Támogatások

Az elmúlt években a fogyasztói árak növekedésére a támogatások csökkentése is hatott. Az 1990-es évtizedben a fogyasztói ártámogatások szinte teljes körű megszüntetésének voltunk tanúi. A fogyasztói ártámogatásoknak a GDP-hez viszonyított aránya évről-évre jelentősen csökkent a 80-as évek végétől. A Világbank szakértőjének számításai szerint [6] 1989-ben még a GDP 6,6, 1992-ben már csupán 1,0, 1995-ben pedig 0,7 százalékát tették ki a fogyasztói ártámogatások. Emiatt növelték az árakat azok a termelők, amelyek megelőzően a támogatásokat élvezték, mert így tudtak a korábbi jövedelmeikhez hozzájutni.

A támogatások másik formája az iparvállalatok támogatása, amelyet az 1980-as években az inflációt gerjesztő egyik tényezőként tartották számon.[11] Az 1990-es években a piacgazdasági viszonyokra áttérés során a vállalati ártámogatások is csökkenni látszottak. Úgy tűnt, a korábbi szocialista nagyvállalati rendszer összeomlásához az ún. piacosítás, a nagyvállalatok által kiharcolt állami – termelési – támogatások megszüntetése is hozzájárult. Az államháztartás költségvetésében ez a rovat lassan eltűnt, 1995-től alig 3-4 százalék volt. Megjelentek viszont más indirekt támogatási módszerek, például a Kelet-Európát segítő, külföldről jövő segélyprogramok (PHARE és hasonló). E programok finanszírozásához azonban az államnak, a központi költségvetésnek is hozzá kellett járulnia. Így viszont az állami támogatás burkoltabbá vált. Az állam paternalista magatartásának újraéledése – látványosan – a kereskedelmi bankok ún. konszolidálásánál jelent meg 1994-ben. Ez végső soron a még megmaradt nagyvállalatok támogatását is jelentette, hiszen a konszolidáció részben az általuk vissza nem fizetett hitelek – amelyek a kereskedelmi bankok alapításakor a törzstőke egy részét jelentették – kompenzálását szolgálta.

Az 1990-es évek közepe felé a vállalatok közvetlen támogatása is újrakezdődött, bár ezek formái kevésbé látványosak és kevésbé számszerűsíthetők, mint korábban. A központi költségvetés beszámolóiból nehéz összeállítani, ki mennyit kapott.[17] A bankok immár kevésbé látványos támogatása tovább folytatódik. Ennek egyik eszköze az utóbbi időben az állami adósságkezelésen belül a nem kamatozó hitelek kamatozó hitellé változtatása volt. Ide lehet sorolni az ÁPV Rt. és a Postabank közötti portfóliócsere és néhány más ügyletet (például a Budapest Banknál a privatizálás előtti tőkeemelés stb.) is. E támogatások pedig csak az adóbevételek növelésével, illetve a költségvetési deficit növekedésével oldhatók meg.

Valutaleértékelés

A valuta leértékelése egyszerre következménye és oka az inflációnak. Ezzel az eszközzel az utóbbi időszakban folyamatosan élt a kormány. 1993-ban 8, 1994-ben további 9 százalékkal, majd attól kezdve a csúszó leértékelésnek megfelelően, 1995. június végéig napi 0,06 százalékkal, azt követően napi 0,042 százalékkal értékelték le a forintot. A szakemberek számára közismert, hogy 1 százalékpontnyi forintleértékelés a termelőnél mintegy 0,3-0,5 százalékos költségnövekedést eredményez. Mivel a magyar gazdaság mind a mai napig nagyon importigényes, a forint leértékelése nálunk sokkal közvetlenebb és nagyobb hatást gyakorol az árakra, mint sok más gazdaságban.

A helyzet ellentmondása az, hogy a leértékelő pénzpólitika a belföldi árak növekedése mellett még a külkereskedelemben is további veszteségeket okozott. Az export ösztönzését szolgáló leértékelés ugyanis az exportárakat sokkal kevésbé emelte, mint az importárakat.

7. tábla

Árvesztés 1990 és 1996 között

Megnevezés	Import	Export	Egyenleg
1996. évi forgalom folyó áron (milliárd forint)	2468,1	2001,7	-466,4
1996. évi árszint az 1990. évi százalékában (százalék)	323,6	298,4	–
1996. évi forgalom 1990. évi áron (milliárd forint)	762,6	670,8	-91,8
Árhatás (milliárd forint)	1705,5	1330,9	-374,6

Forrás: Magyar statisztikai zsebkönyv, 1996. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1997. 146. és 148. old.

A leértékelések miatti árfolyamvesztés összegében mintegy 375 milliárd forintot vont ki a magyar gazdaságból, amit azután a termelők a belföldi árakban hárítottak tovább a gazdasági élet más hazai szereplőire. Az importárak növekedésében a transzferárak néven ismertté vált probléma is meghúzódott. Az exportáló–importáló vállalatok a külföldi partnerek segítségével úgy vontak ki nyereséget a vállalatból – amely azután privát számlákon csapódott le –, hogy az importot indokolatlanul magas áron vették, a cég termékét pedig irreálisan olcsón adták. Az árvesztés pedig a bérek növekedésének visszafogásával igyekeztek pótolni. A reálbér csökkenését tehát az elmúlt években a munkavállalóktól – a minden eszközzel támogatott – exportáló vállalkozókhoz történt jövedelem-átcsoportosítás is fokozta, esetenként segítve az utóbbiak ügyeskedésből származó meggazdagodását.

Az árfolyam-leértékelés eközben növeli a költségvetési deficitet. Dráguló importárakat a költségvetés is kénytelen vásárolni, így, miközben az államháztartási reform során a költségvetés mind több tehertől igyekszik szabadulni, kiadásai növekednek, szolgáltatásait egyre drágábban tudja biztosítani. Külön fejezetet érdemelne az is, hogy a leértékelés a külföldi adósságállományt forintban növeli, akkor is, ha az összegében nem emelkedik. A Magyar Nemzeti Banknál forintban nyilvántartott és immár kamatozóvá vált külföldi államadósság leértékelés miatti növekedése további kamatterheket ró a költségvetésre. A kamatok fizetése az elmúlt években a központi költségvetési deficit növekedésének egyik fontos oka volt. [9]

Tovagyűrűző hatások

Az előzőekben olyan hatásokról volt szó, amelyeket az állam közvetlenül irányít. Ezeknek azonban vannak mellékhatásaik, melyek között az egyik legfontosabb, a valuta-leértékelés. Abból ugyanis, hogy a termelők költségei az importanyagok miatt növekednek és ezért emelik áraikat, az is következik, hogy a költségvetés kiadásai nemcsak az import, hanem a belföldi termelőktől vett áruk és szolgáltatások árának emelkedése következtében is növekednek. A költségvetés is fogyasztja azokat a javakat és szolgáltatásokat, amelyek termelési költségei a forintleértékelés hatására emelkednek. A kiadások növekedését a költségvetés három módon kompenzálhatja. Az egyik, hogy az általa nyújtott szolgáltatások körét szűkíti és/vagy minőségét csökkenti, a szolgáltatás állami támogatását mérsékli, az „ingyenesség” részlegesen, illetve teljeskörűen megszűnik. A másik eszköz – részben az előző intézkedések másik oldala – az a fajta takarékoság, amikor az állam által nyújtott pénzbeli juttatások értékét rontják, időnként nominális összegét is lecsorítják. A harmadik módszer a bevételek növelése, tehát az adókulcsok emelése, az adózó jövedelmek körének szélesítése, új adók bevezetése.

A magyar kormányok az elmúlt közel egy évtizedben (némelyikkel már sokkal korábban is) valamennyi eszközzel éltek. Az állam által nyújtott szolgáltatások körének szűkítése már akkor megkezdődött, amikor az ún. magánérés lakásépítést elkezdtek ösztönözni, és állami lakáshoz csak nagyon kevesen juthattak hozzá. Az 1980-as évek végén a fogyasztói ártámogatások leépítése során a gyermekruházat, a játékok, a tankönyvek árai „váltak piacivá”. Az 1990-es években a lakásépítési hitelek kedvezményes kamatozása megszűnt; a Nemzeti Üdültetési Alapítvány létrejöttével csökkent az olcsó üdülés lehetősége; a gyógyszerek, gyógyászati segédeszközök támogatásának mértéke, az ingyenes vagy csekély térítéssel kapható gyógyszerek köre folyamatosan csökkent. Az utóbbi években a szanatóriumi beutalások, utókezelések állami támogatásának mérséklése, a fogászati szolgáltatásoknál bevezetett, illetve megemelt térítések érintették érzékenyen a lakosság költségvetését. A másik oldalon az állam úgy próbált takarékoskodni, hogy a családi pótlék összegét nem valorizálta; a nyugdíjknál a jövedelmet egy határ felett degresszíven számította be, hogy kevesebb nyugdíjat kelljen fizetni; a munkélküli segélyek folyósításának időtartamát, a segélynél alapul vett jövedelmeket, a jogosultak körét időről időre úgy változtatták, hogy minél kisebb legyen a segély összege.

Ezek a lépések a monetarista elmélet szerint csökkentik az inflációt. Az állam takarékoskodása éppen úgy, mint a lakosság kényszerű fogyasztáscsökkentése (a reálbérek csökkenése és a munkanélküliség okozta jövedelemcsökkenés miatt) visszafogja a keresletet. Az elmélet szerint, ha kevesebb pénz forog a gazdaságban és a kereslet mérséklődik – ami szükségszerű velejárója az előbb említett folyamatoknak –, akkor az árak nem emelkedhetnek, sőt mérséklődniük kell. Ezt a tételt az elmúlt évek tapasztalatai nem igazolták. A kormány folyamatosan igyekezett kiadásait csökkenteni. A kiskereskedelmi statisztikákból pedig az is kitűnik, hogy a lakosság fogyasztása visszaesett. Eközben a fogyasztói árak évente több mint 10 százalékkal, de többnyire inkább 20 százalék feletti mértékben emelkedtek.

A jelenség magyarázatához szükségesnek látszik a közgazdaságtan klasszikusához fordulni. *D. Ricardo* azt írta: „Nem mondhatjuk, hogy a kereslet valamely áru iránt nő, ha nem vásárolnak vagy nem fogyasztanak belőle többet, mint megelőzően. És mégis,

pénzbeli értéke ilyen körülmények között is emelkedhet. Így például minden áru ára emelkedik, amikor a pénz értékének az esése várható, mert a versenytársak többet hajlandók fizetni értük, mint azelőtt.” [12] Ma ezt a jelenséget inflációs várakozás címszóval illetik, és sok közgazdász, közöttük *Kornai János* [7] jelenlegi inflációnk egyik fő okozójának tartja.

Ricardo szerint azonban az áruk, szolgáltatások ára akkor is nőhet, ha nem emelkedik irántuk a kereslet. Ha a költségvetés korlátozza kiadásait, akkor bizonyos javak és szolgáltatások iránt csökken a kereslet. A költségvetés kiadáscsökkentése a lakossági jövedelmek mérséklődését is maga után vonja. Egyrészt a költségvetési megrendelésektől el-eső cégek – a kereslet visszaesése miatt – elbocsátanak dolgozókat. Másrészt a költségvetési intézményeknél csökkenthetik a létszámot, illetve visszafoghatják az ott dolgozók bérét. A közelmúltban a közalkalmazotti elbocsátások és a Költségvetési Intézmények Érdekegyeztető Tanácsa (KIÉT) bérfejlesztési igényeinek az Érdekegyeztető Tanács (ÉT) tárgyalásain történt lefaragása jelezte az állam ilyen irányú magatartását. Továbbá a költségvetés visszafogja a pénzbeli juttatásait, akár nominálisan is. Mindegyik esetben a globális kereslet csökken. E folyamatok közben Magyarországon az infláció mégis nőtt. Ennek magyarázata bizonyára az, hogy a vállalkozók, vállalkozások éppen úgy viselkednek itthon is mint a transzferáraknál említett esetben. A vállalkozás méretétől függetlenül érdekeltek a bevételeik, profitjuk eltitkolásában. Ezért nem csupán elfogadják, hanem kérik is a magas számlákat a beszállítóktól, alvállalkozóktól. Mivel az adóhivatal nem vizsgálja a termelési költségek, a vállalati mérlegek, a vállalkozói jövedelmek realitását, a vállalkozók (kicsik és nagyok) hajlandók egymást támogatni a jövedelmek eltitkolásában. Lényegében ennek a jelenségnek a közgazdasági fedőneve az inflációs várakozás. A közös megállapodással emelt beszállítói árakra hivatkozva lehet árat emelni. A költségvetés bevételei eközben csökkennek, mert a profit eltűnik, adót nem fizetnek utána. A kiadások nőnek, mert a költségvetésnek meg kell fizetnie a magasabb árakat. A költségvetés és a fogyasztók rovására – az infláció révén – a vállalkozók egy csoportja folyamatosan növeli személyes jövedelmét, mégpedig úgy, hogy az után sem fizet adót. Mindez újabb érvet szolgáltat a kormányoknak – az inflációt fékező magatartás jegyében – a bérek visszafogására.

Az sem vitatható, hogy a magasabb jövedelmű réteg mint fogyasztó – különösen az, amelyik maga is rendelkezik az emelkedő árak továbbításának lehetőségével – mindenfajta áremelést el tud fogadni. Emiatt nem kell fogyasztását csökkentenie. Ez, akárcsak az előző (a vállalkozók között folyó árfelhajtó mechanizmus), utat enged a termékek ár-emelésének. Nem véletlen, hogy már évek óta szinte valamennyi a lakossággal kapcsolatban levő kereskedelmi és szolgáltató szervezet (bankok, idegenforgalmi irodák, áruházak, szakkereskedők stb.) alapvetően a magas jövedelműeket kívánja megnyerni mint fogyasztót, szolgáltatást igénybe vevő csoportot. E „rugalmas fogyasztói költségvetési korlátnak” az árakra gyakorolt hatása azonban a kevésbé rugalmas költségvetéssel rendelkező többi háztartást is érinti, végső fokon ők finanszírozzák az inflációt, miközben annak gerjesztésében nincs szerepük, jöllehet a bérek emelkedése miatt mindig rájuk próbálják e szerepet kiosztani.

Inter duos litigantes tertius gaudet (két vitatkozó fél között a harmadik örül, jár jól), mondja a latin közmondás. Nálunk ennek a fordítottja érvényes. Az állam, a költségvetés a csekély adóbefizetésekre hivatkozik, és ezért növeli az adókat. A vállalkozók a kor-

mányt hibáztatják, mondván a magas adók, tb-befizetések kényszerítik őket jövedelmeik, alkalmazotti létszámuk eltitkolására. Eközben a harmadik fél, a lakosság nem magas jövedelmű (akár még valóban szerény jövedelmekkel rendelkező vállalkozói) rétege lesz a vesztes. Az állam visszafogja a közalkalmazotti béreket, az állami tulajdonban levő vállalatoknál kieszközli a béremelés mérsékelt ütemű növelését, a nyugdíjak emelését korlátozza, csökkenti a munkanélküli-járadékokat és a különféle szociális juttatásokat. A vállalkozó vagy tb-járulékfizetés nélkül foglalkoztat, vagy szintén lenyomja a béreket, mondván, hogy az állami vállalatok bérszintjéhez igazodik. A jövedelmében erősen korlátozott réteg pedig kénytelen a növekvő árakat megfizetni.

A harmadik módszerrel, az adóemelésről már volt szó. Ez egy eddig nem említett kedvezőtlen hatást is megnövel: gyarapodik az adófizetés alól kibújni szándékozók és az azt meg is valósítók száma. Közismert, hogy szoros összefüggés van az adóteher mértéke és az adóeltitkolási hajlam között. Minden újabb adóbevételt növelő államigazgatási törekvés emeli az adóeltitkolás mértékét. A közvetlen jövedelemtulajdonosok ugyanis nem hajlandók az általuk elfogadhatónál nagyobb terhet vállalni. Ezek a folyamatok növelték az utóbbi években – többek között – a rejtett és feketegazdaság méretét Magyarországon. Ennek viszont további romboló hatása van. Nem pusztán a társadalomra, hanem a gazdaságra nézve is.

Az adót elkerülni kívánó vállalkozóknak el kell rejteniük termelésüket. Ennek egyik kézenfekvő megoldása, ha feketén alkalmaznak munkásokat, illetve így értékesítik a termékeiket. Feketemunkára – a munkavállalási engedély nélküli külföldi munkavállalókat leszámítva – legalkalmasabbak a regisztrált munkanélküliek, hiszen ők sok szabadidővel, kevés jövedelemmel rendelkeznek, viszont még hozzájuthatnak a társadalombiztosítás szolgáltatásaihoz. Ebből az is következik, hogy a munkavállalók egy része – azok, akik biztosan tudják, hogy a rejtett gazdaságból kiegészítő jövedelemhez juthatnak – törekszik arra, hogy munkanélküli legyen. A munkanélküli járadék és az adózatlanul megkeresett jövedelem együttesen több lehet, mint amit foglalkoztatottként megszerezhetne. Ez azt is jelenti, hogy növekednek a szociális kiadások, anélkül, hogy az állam bevételei emelkednének. Hiszen a munkanélküli miközben a látható szféra számára nem termel – a munkája után nem folyik be a költségvetésbe bevétel –, a költségvetéstől az igényelhető juttatásokat kéri. Ezt a kiadást a költségvetés a megfogható jövedelemmel rendelkezőktől történő újabb elvonásokkal finanszírozza.

Kamatok

Az inflációt többé-kevésbé követő kamatlábak szintén az infláció gerjesztői lehetnek. Érdemes itt a nagy betétekre külön megállapodás alapján fizetett kamatokról szólni. Miközben az átlagos kamat már évek óta az inflációhoz képest inkább negatív hozamot biztosít, a több milliós betétekre a bankok egyedi megállapodások révén az inflációt nem kis mértékben meghaladó kamatlábakat fizetnek. Erről a többség nem is tud és nem érti, ha a betéti kamatok olyan nagy mértékben csökkennek, miért maradnak a hitelkamatok mégis magasak. Az elmúlt években az üzleti szektor (és a lakosság) által igénybe vehető hitelek kamatai általában meghaladták a fogyasztói árindexet. Az üzleti élet által felvett hitelek aránya mindezek ellenére a GDP 20 százaléka körül mozgott. Ez a termelői és a fogyasztói áraknak is az egyik meghatározó eleme volt.

8. tábla

Az üzleti szektor átlagos kamatlábai és az árindexek
(százalék)

Év (december)	A fogyasztói árindex növekedése	Hitelkamat		Betéti kamat		A termelői árindex növekedése
		éven belüli	éven túli	éven belüli	éven túli	
		lejárat esetén		lekötés esetén		
1991	35,0	35,5	34,3	31,1	33,0	32,6
1992	23,0	28,8	25,4	17,6	19,5	11,5
1993	22,5	25,6	25,2	17,2	18,7	10,8
1994	18,8	29,7	26,7	23,6	22,3	11,3
1995	28,2	32,2	31,6	26,1	25,9	28,9
1996	23,6	24,0	25,6	20,1	20,6	21,8

Forrás. Magyar statisztikai zsebkönyv, 1996. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1997. 170. old

A bankköltség a termelési költség része. Ha ez magas és nem lehet nagy profitot hozó beruházást megvalósítani, akkor a termelő a kamatokat – éppen úgy, mint az adókat – ár-emelésből igyekszik fedezni.

További fejezet a kamatok szempontjából az államkötvények kamata. Az állam mind ez ideig úgy tette saját értékpapírjait más értékpapírokkal szemben versenyképpessé, hogy azok után magasabb kamatot fizet. Ezzel megemeli az átlagos kamatszintet és vele a termelés, a pénzkölcsönzés költségeit.

Költségvetési deficit

Az inflációt követő kamatoknak további mellékhatásai mutatkoznak az állami költségvetés deficitjében. Az állami adósságok piaci kamatozásúvá változtatása egyfajta burkolt támogatást jelentett a bankoknak és fokozódó kiadási terhet a költségvetésnek.

A belső államadósságot államkötvény-kibocsátással finanszírozó politika elvileg inflációt fékező hatású, mert pénzt von el, megtakarításra kényszeríti a jövedelemtulajdonosokat, a gazdálkodói szférát és a lakosságot. Azonban, mivel ezek az államháztartás hiányát finanszírozzák, tehát már elköltött pénzt pótolnak, ráadásul a fizetendő kamatokkal az államadósságot növelik, ezért az inflációt gerjesztik.

Már a századelőn élő neves magyar gazdaságtudós, *Heller Farkas* [3] megállapította, az infláció legveszedelmesebb alakja az, amelyet az államháztartás hiányai okoznak. Ennek indokaként azt hozta fel, hogy a pénzszaporítás üteme elszakad a gazdasági élet, a reálszféra eseményeitől és az állam pénzszükségletéhez igazodik. A megnövekedett pénzmennyiség többé nem forrása a javak szaporításának. Bekövetkezik a kincstári infláció. Ha pedig az állam maga bocsátja ki az értékpapírokat, akkor ez külsőleg is kifejezésre jut. Mivel ezek a pénzek már nem a termelést, hanem más célokat támogatnak, így a gazdasági egyensúly megbomlik, az infláció felgyorsul.

Az egész monetáris inflációelmélet arra az alaptételre épül, hogy a pénzmennyiséget szabályozni kell. Nem vitatható, hogy az állam – amióta papírpénz van – a bankóprés beindításával, a gazdaságba nyomott több pénzzel (hitelezés során, állami deficit finanszírozásánál stb.) a vásárlóerőt bővíteni tudja és ezzel fokozhatja az inflációt. Az elmúlt

évek magyar gazdaságpolitikájának egyik saroktétele volt – az alkalmazott monetarista elméletnek megfelelően – a forgalomban levő pénz mennyiségének csökkentése. Ez lett volna az infláció visszafogásának fő eszköze, de a statisztikai adatok nem mutatnak különösebb kapcsolatot a forgalomban levő pénzmennyiség növekedése és a fogyasztói árak, illetve a bérek emelkedése között.

9. tábla

Pénzmennyiség, fogyasztói ár és bruttó bér
(Index: előző év = 100,0)

Év	Fogyasztói ár	Pénzmennyiség	Bruttó bér
1989	117,0	.	107,6
1990	128,9	130,0	131,2
1991	135,0	135,0	126,7
1992	123,0	123,0	127,8
1993	122,5	122,5	118,3
1994	118,8	118,8	112,8

Az adatok azt mutatják, hogy a három tényező növekedési üteme egymástól meglehetősen függetlenül alakult. A pénzmennyiség alakulása nem hozható közvetlen kapcsolatba sem a végső fogyasztással, sem a bériáramással. Viszont nem is hatott igazából az infláció csökkentésére sem.

*

Összefoglalóan az mondható, a hazai infláció gerjesztésében sok tényező működik közre. Nehezen hihető, hogy a fő gond a munkabér növekedése lenne. Az árszínvonal-emelkedésnek mintegy kétharmadát kormányzati intézkedések idézték elő. Ezt a termelési költségárányokból lehet látni: az anyagköltség aránya 1993 és 1995 között 56 és 58,4 százalék között mozgott. Ezen belül az energiaárak kormányzati döntés alapján változnak, ám számos más anyagi jellegű szolgáltatás árai feletti döntésben is (hírközlés stb.) a kormánynak szintén fontos szerepe van. Ezeken túl az említett eszközök (forintleértékelés, adórendszeri változtatások, vámemelések stb.) mind növelik az árakat. A társadalombiztosítási járulék a költségek 6,6–7,4 százalékát, az amortizáció 7,2–8 százalékát, az adók illetékek stb. 10–10,9 százalékát tették ki a termelési költségeknek. Ezek felett a döntés a kormány, illetve a parlament kezében van. Ám, még a 16,9–19 százalékot kitevő bérköltség alakulására is jelentős a kormány befolyása a minimálbérekre és az országos szintű bérajánlásra vonatkozó megállapodások, valamint a különböző foglalkoztatási döntések (például létszámleépítés) révén. A munkaügyi befolyásolás közvetlenül jelenik meg a költségvetési szférában. Ám, mivel a makroszintű bértárgyalásokon a verseny és a költségvetési szféra egymáshoz való viszonya is téma, így ennek közvetett hatása a versenyszférában is jelentkezik. Az említett eszközökkel a kormány a termelési költségek és az árak alakulását erőteljesen befolyásolja. A béreknek tulajdonított szerep tehát eltűnt. A másik gyakran emlegetett elem, az inflációs várakozás pedig véleményem szerint olyan jelenséget fed, amit közgazdasági eszközökkel aligha lehet feloldani.

Mindebből az következik, hogy egyfajta tudatos jövedelemkivonásról, -átcsoportosításról van szó. Az infláció egyik káros mellékhatása, hogy a jövedelemeloszlás egyenlőtlenségeit felerősíti. A jövedelmeket a regisztrált jövedelmekkel rendelkezőktől, a bérből és keresetből élőkől csoportosítja át azokhoz, akik jó érdekérvényesítési lehetőséggel, magas pozícióval és megfoghatatlan jövedelmekkel rendelkeznek. Mára a látható jövedelmeknél is jelentős különbségek alakultak ki: 1994-ben az adózók legfelső 10 százaléka a jövedelmek 40 százalékaival rendelkezett. Ezen belül is a legmagasabb jövedelmű mintegy 10 ezer adózó (az összes adózó 0,2 százaléka) a jövedelmek 4,5 százalékát birtokolta. Erre nagyrészt az infláció adott módot. Kérdés, hogy a kormány hajlamos és képes lesz-e ezt a jövedelem-újraelosztási folyamatot leállítani és ennek érdekében azokat az eszközöket használni (például a vállalkozások költségeinek fokozottabb ellenőrzése, az energiaárak kézbe tartása, az adóterhek növelése helyett a valóban nagy jövedelmű, vagyonos réteg adóztatása stb.), amelyekkel az infláció kiszorítható lenne.

IRODALOM

- [1] *Csermely Ágnes*: Az inflációs célkitűzés rendszere. *Közgazdasági Szemle*. 1997. évi 3. sz. 233–253. old.
- [2] *Ékes Ildikó*: Rejtett gazdaság – láthatatlan jövedelmek tegnap és ma. (Kézirat.)
- [3] *Heller Farkas*: *Közgazdaságtan*. Mérnöki Továbbképző Intézet. Budapest. 1947. 165 + 333 old.
- [4] *Husztai Ernő*: Antiinflációs útkeresés – monetáris politika és gyakorlat Magyarországon. *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*. Budapest. 1987. 223 old.
- [5] *Infláció és pénzügyek Magyarországon*. *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*. Budapest. 1987. 285 old.
- [6] *Kopits György*: Állami pénzügyek Magyarországon: a fokozatos reform esete. *Közgazdasági Szemle*. 1993. évi 10. sz. 848–863. old.
- [7] *Kornai János*: Mit jelent és mit nem jelent a rendszerváltás. *Kritika*. 1997. évi 8. sz. 20–21. old.
- [8] *David C. Korten*: A tőkés társaságok világalma. Kapu Kiadó. 1996. évi 436 old.
- [9] A magyar gazdaság helyzetének és a lehetséges gazdaságpolitikai alternatíváknak a vizsgálata, különös tekintettel a munkáltatók és a munkavállalók helyzetének alakulására. (1.–2. köt.) *Kopint-Datort*. Budapest. 1995. 60, 130 old.
- [10] *Nyilas András*: Első számú közellenség az infláció. *Gazdaság és Társadalom*. 1990. évi 6. sz. 5–23. old.
- [11] Okok és gyógymódok. *Társadalmi Szemle*. 1988. évi 7. sz. 652–603. old.
- [12] *D. Ricardo*: A politikai gazdaságtan és az adózás alapelvei. *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*. Budapest. 1991. 298 old.
- [13] *Radnóti Éva*: A növekedés és az infláció problémái piaccgazdaságunkban. MTA Közgazdaság-tudományi Intézet. Budapest. 1992. 55 old.
- [14] *Simon András*: Az infláció tényezői 1990-95-ben. MNB Füzetek. 1. Budapest. 1996. 10 old.
- [15] *Simon György*: Inflációs mechanizmus a modern piaccgazdaságban. MTA Közgazdaság-tudományi Intézet Budapest. 1992. 90 old.
- [16] *Simon György*: Infláció a modern piaccgazdaságban. MTA Közgazdaság-tudományi Intézet. Budapest. 1991. 101 old.
- [17] *Voszka Éva*: A jövedelmek gazdaságon belüli újraelosztása az 1990-es években. *Gazdasági átmenet: jövedelemelosztás és rejtett gazdaság*. (Kézirat.)
- [18] *Wiesel Iván*: Harc az infláció ellen. *Pénzpiac*. 1997. 4. sz. 5–6. old.

TÁRGYSZÓ: Infláció. Gazdaságstatisztika.

SUMMARY

The author deals with the much discussed question whether the wage might be the main cause of the inflation. The author observes the problem from several points of view and comes to the conclusion that the role of the wage in generating inflation is exaggerated. A number of other factors (taxes, interests, subvention system, budget deficit etc.) have contributed to the inflation of the recent years by a larger extent than the wage. These other factors, however, have run up prices on the basis of government's decisions. The final conclusion of the author is that the concept according to which the wage is considered as the leading motive of inflation isn't acceptable.